

Viktor Pohanka, *Reprezentace kutnohorského havířského společenství (1443–1547)*.

Disertační práce FF UP, Pardubice 2025

Viktor Pohanka se již řadí k etablovaným badatelům na výzkumném poli pozdního středověku. Po prvních studiích, jež věnoval Jindřichu Leflovi z Lažan a problematice městských předměstí, se jeho zájem přesunul k otázkám spojeným s kutnohorským dolováním v pohusitském období a k sociálním a hospodářským dějinám Kutné Hory. Předkládaná disertační práce završuje jednu z linií jeho výzkumů, v níž se zabýval problematikou havířského cechu/pořádku.

Už samotné vymezení tématu můžeme pokládat za inovativní. Havíři (nejen kutnohorští) a další pracovní personál dolů zůstávali po průkopnických studiích Václava Husy a jeho nepříliš početných pokračovatelů a pokračovatelek mimo badatelskou pozornost. Tu k sobě naopak strhávaly elity města, radní, majetkové nebo z řad tzv. patriciátu. V poměrech po roce 1989 se tomu nelze divit, nyní už snad nastal čas na změnu badatelské optiky. Život pracovních vrstev ale netvořila jen práce, nejpozději od vydání Thompsonovy průkopnické knihy o vzniku dělnické třídy v Anglii víme, že podstatnou roli hrálo vytváření jejich vlastní identity, k němuž sloužila celá řada dalších aktivit. Havíři jako nejpočetnější sociální a profesní skupina kutnohorského obyvatelstva si podobné uchopení bezesporu zaslouží také, samozřejmě se zřetelem k odlišnému dobovému kontextu a pramenné základně.

Disertační práce Viktora Pohanky má logickou a promyšlenou strukturu. Po povinných kapitolách věnovaných historiografii a metodologickým východiskům autor přistupuje k otázkám vzniku samostatného havířského pořádku, jeho vnitřnímu uspořádání, komunikaci mezi havíři, městskou radou, správou hor, mincmistrem i samotným panovníkem a teprve poté nastoluje problémy vlastní reprezentace: její možné vzory a následně přehledně rozčleněné hlavní formy. Téma je pojato skutečně celistvě, vlastní analýze reprezentačních nástrojů a praktik předchází důkladný a poctivý rozbor okolností, za jakých se havířský pořádek ustavoval, zlomových okamžiků v jeho vývoji a srovnání se situací v dalších horních městech. Text zde vychází z průpravných studií k tématu a jejich poznatky zasazuje do širšího kontextu dějin Kutné Hory a sociálních dějin pracovních komunit.

Pramenná východiska práce tvoří především fondy kutnohorského archivu, ze kterých autor dokázal vytěžit impozantní masu poznatků. Je zjevné, že časové vymezení práce *ad quem* (výchozí bod je oproti tomu jasně dán vznikem ustavením havířské korporace) diktovala vedle politických dějin právě povaha pramenného materiálu; Pohanka ostatně tento mezník opakovaně a důvodně překračuje a využívá i doklady mladší. Na velmi dobré úrovni je rovněž obeznámení s odbornou literaturou k tématu, nejen pokud jde o komparaci s dalšími, v první řadě saskými horními městy (uherská zůstala poněkud stranou, resp. jsou zastoupena jen hesly z Lexikonu stredovekých miest), ale i o otázky komunikace, práce a městských korporací, kde se inspiroval podnětnými studii Jana Dumolyna o flanderských městech.

Pohankova práce přináší řadu důležitých zjištění, která vymaňují havíře ze schematických společenských škatulek a představují je jako vlivnou politickou a hospodářskou sílu v rámci městské society. Havíři, dlouho pojímaní jako sice početná skupina kutnohorského obyvatelstva, ale v zásadě bez většího vlivu, jejíž pokusy o prosazení spravedlivějších podmínek těžby a ocenění práce skončily tragicky a bez úspěchu, vystupují na stranách

posuzované práce jako aktivní činitelé schopní obratně využívat rozličné komunikační praktiky k dosažení svých cílů. Jejich vyjednávací síla se ukazuje i v pojmenování vlastní profesní organizace, jež na rozdíl od ostatních městských cechů nesla označení *pořádek*, které bezpochyby odkazovalo k řádu města jako základní hodnotě městského života. Havíři byli schopni plynule pozměňovat své strategie jednání podle momentální mocenské situace ve městě, dokázali rovnocenně jednat nejen s městskou radou, ale i s mincmistrem, zástupci dvora nebo proniknout až k samotnému panovníkovi, který je vyslyšel. Ačkoliv členové pořádku nepatřili k majetnějším obyvatelům Kutné Hory, jako korporace disponovali nákladnými prostředky reprezentace včetně vlastní kaple/kaplí nebo domu v exponovanější části města. Pohanka velmi názorně vztahuje havířské strategie k provozu hor a jejich výnosnosti, která v pohusitském období kolísala, jak ale ukazuje jeho rekonstrukce možných výnosů, rozhodně nebyly v úpadku. Důležité jsou i postřehy ke Kaňku, který zaujímal specifické postavení v rámci celého revíru, a to se promítlo i do postupného osamostatnění zdejších havířů, a srovnání vývoje havířského pořádku s minciřsko-pregéřskou korporací, jež teoreticky měla zaujímat opačný pól na společenském žebříčku. První polovinu práce považují za velmi objektivní a myslím, že autor ze zde nastolených otázek ještě vyčerpá témata pro řadu dalších studií.

Pojem *reprezentace*, který stojí i v titulu Pohankovy práce a detailněji se mu věnují kapitoly druhé části textu, dnes patří k oblíbeným, ale také poněkud problematickým tématům (nejen) historického výzkumu. Zdá se, že jej čeká podobný osud, jakým si v medievistice prošel v minulých letech pojem *rituál*, resp. *ceremonie*. Po řadě teoretických prací, jež se jej pokoušely přesně vymezit, snadno by zaplnily menší knihovnu a jsou povinně citovány v rozsáhlých výčtech v poznámkovém aparátu, jsme se k jeho exaktní definici o moc nepřiblížili a nadále s ním většina historiček a historiků nakládá spíše intuitivně. Autor se u různých konceptů *reprezentace* příliš nezdržuje, jeho přístup lze zjednodušeně označit jako utilitárně sémiotický – různé formy, které označuje jako reprezentační (v naprosté převaze materiální jako umělecké či liturgické objekty nebo aktérské, tedy procesí apod.), chápe jako znaky bezprostředně vyjadřující významy spojené s intencionálně zamýšleným účinkem. Reprezentace tak slouží jako komunikační nástroj, tu ve vztahu k havířské obci, tu k celé městské komunitě, městské radě nebo mincmistrovi a správě hor. Zcela chápu, že v rámci historické disertační práce není prostor na rozebírání konceptů sociálně-psychologických, uměnovědných či estetických, jež se otázkám reprezentace věnují, myslím ale, že jejich absencí je uchopení tématu ochuzeno.

Projevuje se to i v rozvržení textu, který v druhé části nabývá místy až encyklopedický charakter. Namnoze krátké, několikastránkové kapitoly sumarizují základní poznatky o havířských oltářích, kaplích a kostelích s nimi spojených. Zvláštní místo zde pochopitelně má chrám sv. Barbory s havířskou kaplí a havířským motivem na severním vstupu do chrámu. Další oddíly se zabývají vlastnictvím nemovitostí včetně deskového statku a výbavou havířského domu, městskými a havířskými pečetěmi a znaky, rolí havířů při městských slavnostech (obnova městské rady, královské vjezdy a oblíbená střelbě ku ptáku) a nakonec výtvarnými díly v podobě scén s havíři v rukopisech, na výzdobě kaple v chrámu sv. Barbory a na tzv. havířsko-hašpléřské pavěze. V. Pohanka přistoupil k těmto částem s důkladnou znalostí soudobé uměleckohistorické literatury a na některých místech její závěry obohatil archivními zjištěními. Závěry jednotlivých kapitol zde ale zůstávají izolované, nanejvýš se opakují na jiných místech, neskládají se však do kompaktnějšího interpretačního celku jako v první části.

Podstatnou úlohu v havířské sebeidentifikaci hrála pochopitelně víra, možná ale menší, než bychom čekali. Více světla by do těchto otázek mohl vnést rozbor testamentů a celkový podíl odkazů církevním institucím ve srovnání jednotlivých městských korporací. Jde pochopitelně o časově náročný výzkum, autorovo tvrzení, že „*reprezentace zbožnosti havířů ve formě vlastního liturgického prostoru, náčiní či alespoň darovaného vosku a svíci tak byla nejviditelnější v rámci všech městských asociací*“ (s. 113) by tím však bylo opřeno o pevnější základ než jen několik odkazů na prameny v poznámkách pod čarou, u nichž nevíme, nakolik jsou reprezentativní a nakolik nahodilé. I testamenty v utrakvistických městech ale obsahují donace církevním institucím v nemalém počtu, jak před časem ukázala například diplomová práce Michaely Kosařové o nedaleké Chrudimi.

Tyto připomínky by ale neměly zastřít, že Viktor Pohanka napsal čtivou, fundovanou a objevnou práci. Velmi rád ji doporučuji k obhajobě.

Mgr. Tomáš Borovský, PhD, Historický ústav FF MU Brno